

Херберт Штајнер

О КОНТАКТИМА АУСТРИЈСКИХ И ЈУГОСЛОВЕНСКИХ КОМУНИСТА УОЧИ И ЗА ВРИЈЕМЕ ДРУГОГ СВЈЕТСКОГ РАТА*)

Комунистичка партија Југославије, под вођством свог генералног секретара Јосипа Броза Тита, била је одлучујућа снага у народноослободилачком рату против фашистичке окупације 1941--1945. Она је знала да уједини различите народности у отпору који је тражио много жртава и да мобилизира раднике, сељаке, интелектуалце и омладину у партизански покрет који се непрестано ширио. О томе данас постоји већ богата литература.¹⁾ Мање је позната чињеница да је илегална КПЈ, након почетка рата 1939, али још прије него што је уследила фашистичка окупација Југославије, снажно проширила свој утицај. Један по садржају богат извјештај о томе налази се у Москви, у Архиву Комунистичке интернационале²⁾ (која је распуштена 1943).

Франц Хонер (Franz Honner) сусрео се је 5. маја са Ј. Б. Титом (илегално име »Walter«), који га је замолио да Секретаријат Комуни-

*) Овај рад под насловом »Die jugoslawische kommunistische Partei im Mai 1940« објављен је у часопису *Zeitgeschichte*, Nr. VII/1, Jg. 1979, стр. 1—18.

- 1) Ingo Holzer, у својој до сада непубликованој дисертацији *Die österreichischen Bataillone im Verbände der NOV i POJ*, Wien 1971, Phil. Diss. 1971, и у прилогу на инт. Symposium zur Erforschung des österr. Exils, Wien 1971, Österreichischer Bundesverlag, 1959, исцрпно је истраживао тактику КПЈ у народноослободилачком рату. Овај рад се односи на допринос аустријских антифашиста у Југославији, нарочито аустр. батаљона. При формирању 1. аустријског батаљона у Черномелу 1944, Franz Honner је учествовао као водећа личност.
- 2) Институт марксизма-лењинизма, Москва, Фонд КИ, А-ЦК СКЈ, 1940 (без броја). На српскохрватском језику он је први пута објављен у Сабраним дјелима Јосипа Броза Тита (Ј. Б. - Тито, *Сабрана дјела*, Том 5, 198, Београд 1978, Комунист). Као писац тамо се наводи (»Honner Јан Шверма?«), јер се погрешно претпостављало да је »Honner« псеудоним за чехословачког комунисту Шверму. Међутим, то је стварно био Franz Honner, који је писао овај извјештај. Проф. др Перо Дамјановић, директор Института за савремену историју у Београду, издавач Титових дјела, љубазно ми је ставио на располагање оригинал на њемачком језику.

стичке интернационале у Москви опширно извјести о политичком положају и ситуацији у којој се налазила КПЈ. Ускоро по доласку у Москву, Хонер је на основу тачних Титових информација написао извјештај, који је датиран 1. јуна 1940.³⁾

Хонер и његова супруга Гретл су у октобру 1939, са кривотвореним норвешким пасошима, на авантуристички начин доспјели у Југославију. Након почетка рата 1939, у Паризу је онемогућена политичка дјелатност и боравак члановима Централног комитета Комунистичке партије Аустрије. Неки су се вратили на илегални рад у Аустрију, коју је окупирала нацистичка Њемачка, други су отпутовали у Совјетски Савез користећи се лажним пасошима, дијелом преко Скандинавије, или преко Турске или Бугарске.⁴⁾

У Југославији постојала су, у сарадњи са функционерима илегалне КПЈ, мјеста за одржавање контакта и канали КПА (Марибор, Загреб, Сплит). Путем њих су преко границе оствариване везе са руководством КПА у Аустрији. Преко ових пунктова долазиле су у Аустрију илегалне новине, леци и важне информације.⁵⁾

Ужи контакт који је Хонер 1940. успоставио са водећим функционерима КПЈ, нарочито са Ј. Брозом Титом, био је од значаја који није за подцјењивање. У прољеће 1944. дошла је једна делегација Југословенске народне армије у Москву да би са Врховном командом Црвене Армије водила разговоре о даљим војним акцијама против Хитлеровог Вермахта (Wehrmacht). Том приликом сусрели су се водећи чланови ЦК КПА, који су боравили у Москви, Ј.Коплениг, Ф. Фирнберг (Fürnberg) и Ф. Хонер са представницима југословенске војне делегације. Постигнут

3) О радничким демонстрацијама у Сплиту, оружаном сукобу са полицијом и масовним скуповима поводом погребна жртава, те покрету политичких штрајкова налазе се интересантни извјештаји у листу *Die Welt*, Stockholm (издавали су га функционери КИ) Нр. 21, 17. 5. 1910; Нр. 27, 28. 6. 1940. и Нр. 28, 5. 7. 1940. Mapès Sperber, који је у то вријеме, такође, боравио у Југославији, обрадио је ове догађаје у својој аутобиографској књизи »Wie eine Träne im Ozean«, 68—78 (Kiepenheuer und Witsch, Köln 1965).

4) Margarete Kalteis, дугогодишња животна сапутница Ф. Ноннера, о томе ми је у марту 1979. ставила на располагање писана сјећања. Korpenig, Nonner, Puschmann i M. Kalteis хтјели су у септембру 1939. да из Париза преко Швајцарске путују у Југославију. Тамо је, међутим, граница већ била затворена и они се морали вратити у Париз. Након двије седмице допутовали су са француским излазним визама преко Италије у Београд. Одатле је Puschmann са Korpenigом отишао у Софију и врагио се је поново у Југославију, након што је Korpenig отпутовао у Москву. M. Kalteis и Nonner отишли су у Дубровник. Одатле су одржавали контакте са илегалном КПЈ, али такође и са илегалним пунктовима КПА у Југославији. У Дубровник је средином октобра стигла из Француске, са лажним швајцарским пасошем, и супруга J. Korpeniga, dr Hilda Korpenig, са својом кћерком. Она је крајем децембра 1939. отпутовала даље преко Букурешта у Москву (Саопштење др Н. Корлениг, 6. 2. 1979). Nonner и G. Kalteis путовали су са истим циљем у Софију да би организовали визу за путовање Н. Корлениг. Дјелатност КПА, укључивши и југословенске пунктове, исцрпно је обрадио Н. Konrad, *Widerstand an Donau und Moldau*, Wien 1978, Europa-Verlag.

је споразум да се једној малој групи аустријских антифашиста дозволи да се из Москве зрачним путем пребаца на словеначко партизанско подручје и да се аустријским борцима за слободу омогући да образују властите оружане формације у оквиру југословенске ослободилачке армије. Надлежне власти Совјетског Савеза биле су, такође, сагласне и изразиле су спремност да ставе на располагање за то потребна транспортна средства и наоружање.⁶⁾ Ф. Хонер је требало да са двојицом совјетских радиста искочи падобраном изнад словеначког партизанског подручја. »Његово снажно тијело одјевено у дебелу одјећу, а осим тога натоварено оружјем и другим материјалом, заглавило се је у отвору за искакање из авиона. Авион је кружио, али када се Франц Хонер коначно ослободио, није се више налазио изнад договореног и означеног територија.«⁷⁾

Франц Хонер није написао свој животопис, осим што је описао неколико мањих епизода из свог живота.⁸⁾ Међутим, он је спадао у најинтересантније личности револуционарног покрета у Аустрији. Његову биографију историчари би требали да истраже и прикажу. У циљу разумијевања његовог значаја за раднички покрет, овдје ће

5) Mang. Kalteis се сјећа: »Другови Erwin Puschmann и Willi Frank долазили су често на разговоре у Сплит и F. Honner је путовао к њима у Загреб.« Ова важна мјеста састанака често се помињу у многобројним гестаповским извјештајима и судским процесима против водећих комуниста. У оптужници против Lea Gabler, члана ЦК КПА, од 16. 2. 1944, пред »народним судом« у Берлину стоји да је он од марта 1938, до јула 1941, »[...] припремао комунистичку велеиздају у Москви, Загребу и Марибору, а од аугуста до октобра 1941. у земљи« (6 J 518/43 DÖW 7360). У оптужби против комунисте Josefa Wipplinger (6 J 144/41 г. DÖW 3347) помињу се мјеста у Југославији преко којих је ишла пошта у 1939. години и функционери L. Schmidt, W. Frank и др. У смртној пресуди, Erwina Puschmanna (DÖW 6188, 7 J 181/42) терете и за дјелатност у Југославији. У децембру 1940. гестаповски шпијун псеудоним »Ossy« имао је приступ мјесту које је служило за одржавање контаката КПА у Загребу. Архитекта Gretta Schütte-Lihotzky, која је по налогу КАП, у децембру 1940, путовала из Истанбула за Беч, дочекана је била 26. 12. 1940. у Загребу и информисана о положају КПА. Она је ту добила једну бечку адресу, коју је »Ossy« прибавио и тако омогућио Гестапо-у да је надзире и касније ухапси (DÖW 6188).

6) О томе Friedl Fűrnbeg, *Österreichische Freiheitsbataillone*, Wien 1975, 6, i I. Holzer, *Die österreichischen Bataillone im Verbande der NOV i POJ*.

7) Franz Honner, *Statssekretär, 1893—1964*, КПА (без ознаке године), 34. Honner није знао да ли се спустио на подручје окупирано од Нијемаца. Тек послје извјесних компликација, сматрали су га за официра Црвене армије, доспио је у Черномел, гдје је вршио припреме за формирање батаљона. Иза њега је у октобру 1944. стигло из Совјетског Савеза 20 аустријских антифашиста, већином некадашњих припадника Schutzbund-а и шпанских бораца. Коначно 18. новембра 1944. извршено је официјелно оснивање првог аустријског ослободилачког батаљона. 63 бораца за слободу потписали су поздравну поруку врховној команди словеначких партизана. F. Honner се налазио у Штабу 1. аустријског ослободилачког батаљона.

бити укратко споменути само неки важнији одломци из његовог живота.⁹⁾

Франц Хонер је рођен 4. септембра 1893. у Хајнрихседу (Heinrichsöd) у Чешкој шуми. Отац му је био помоћни радник и, након што је похађао основну школу, изучавао је електричарски занат, а затим је радио у једном малом предузећу у својој завичајној општини. Социјалдемократској партији, у којој је ускоро активно дјеловао, приступио је 1911. У првом свјетском рату учествовао је као војник на разним фронтима. Његова јединица запосјела је, последије октобарске револуције, ратну луку Одесу и Хонер је тако учествовао у братимљењу између црвеноармејаца и аустријских војника. Непосредно последије завршетка свјетског рата Хонер се запослио у руднику бакра Митенберг у Салцбургу, гдје је 1919, последије једне бурне штрајкачке акције, приступио младој Комунистичкој партији Аустрије. Крајем 1919, нашао је посао у руднику каменог угља Гринбах на Шнебергу, гдје је након кратког времена изабран за члана предузетног вијећа и обављао је синдикалне функције. Био је, такође, руководиоца мјесне групе Гринбах КПА, а од 1923. срески руководиоца КПА за Нојкирхен. У 1923. и 1925. дошло је до штрајкачких акција и жестоког разрачунавања са власницима — породицом Шелер. С посла је било привремено избачено 1.100 рудара и жандармерија је Гринбах морала прописно «окупирати». Коначно су били отпуштени Франц Хонер и три друга члана предузетног вијећа, као и многобројни активни синдикалисти. »Незапослени« Хонер постао је сада одговорним за синдикалну дјелатност у КПА. Франц Хонер био је, такође, секретар прве аустријске радничке делегације која је 1926. посјетила Совјетски Савез.¹⁰⁾

8) У посебном броју листа *Volksstimme* (17. 12. 1958) »40 Jahre Kommunistische Partei Österreichs« налази се прилог F. Honnera »Von den slowenischen Wäldern ins Innenministerium«. Honner је 1956. држао на Централној партијској школи КПА у Мауербачи предавање »Ослободилачка борба шпанског народа 1936—1939«. У њему је рекао: »У првим мјесецима 1937. године Централни комитет наше партије је, по савјету друга Димитрова, разматрао како да Аустријанце, који су се налазили у Шпанији, кадровски обухвати, води политичку бригу о њима и окули их у посебну јединицу. У мају 1937, ја сам са овим задатком послан у Шпанију.« Honner сматра да се 2.000 до 3.000 Аустријанаца борило у Шпанији, међу њима Anton Dobretschofer, Peter Hofer, Max Bair, Zalel Schwager, Max Stern и др., који су били активни у аустријским ослободилачким батаљонима у Југославији.

9) О томе већ наведена брошура, уп. нап. 7, даље различити јубиларни чланци, Honnerови прилози на партијским конгресима КПА, његови говори у парламенту и др.

10) *Im Lande der befreiten Arbeiter und Bauern*, Bericht der ersten österreichischen Arbeiterdelegation nach Sowjet-Rusland 1926, Berlin, Die Einheit Verlagsgesellschaft. Ова делегација посјетила је више подручја Совјетског Савеза. У вези са припремама делегације, а нарочито након њеног повратка, дошло је до размимоилажења унутар Социјалдемократске партије, јер су неки социјалдемократски функционери учествовали у овој делегацији.

На 9. конгресу КПА, у јуну 1927, Ф. Хонер је био изабран у Централни комитет КПА, коме је припадао до своје смрти (10. 2. 1946). Унутар Комунистичке партије Аустрије вођене су, слично као у другим партијама Комунистичке интернационале, жестоке борбе око политичке линије. Хонер је припадао експонентима групе око др Јосефа Фреја,¹¹⁾ али се је рано заложии да се фракционаштво савлада. Главно поље његове политичке дјелатности било је у Доњој Аустрији, у раду у предузећима и синдикатима.

Ф. Хонера је ускоро повезало и блиско пријатељство са руководиоцем КПА Јоханом Копелингом.¹²⁾ Након што су власти забраниле КПА, у мају 1933, Ф. Хонер је дјеловао у илегалности и организовао је, прије свега, групе по предузећима и комунистички синдикални рад. Послије фебруара 1934. било је више разговора водећих представника Револуционарних социјалиста и КПА да би се постигло акционо јединство илегалних група у борби против фашизма. Приликом преговора у једном стану у Бечу, ухапшени су 25. јануара 1935. Ф. Хонер и Фридр Фирнберг, као представници КПА и Роман Фелајз (Roman Felleis) и Карл Ханс Сајлер, уредник илегалног »Arbeiter Zeitung«-а, који су представљали Револуционарне социјалисте. Након полицијске казне од шест мјесеци услиједио је истражни затвор, па су Хонер и Фирнберг оптужени у такозваном »процесу социјалистима« у марту 1936.¹³⁾ Хонер се вјешто бранио и описивао је у судској сали свој животни пут.¹⁴⁾ [...] »Кад ми је било шеснаест година изгубио сам оца, а у исто вријеме моја мајка се тешко разбољела [...] Више пута сам кажњаван због моје политичке дјелатности. Коначно сам 1926. године стављен на црну листу удружења предузетника и од тада нисам могао више наћи посао. Тако сам на властитој кожи искусио класну борбу предузетника. Већ тада сам се себи зарекао да ћу цијели свој живот ставити у службу потлачене класе«. У својој одбрани Хонер је објашњавао политичку линију Комунистичке партије, која је тежила измјени капиталистичког друштвеног

11) О томе Herbert Steiner, *Die Kommunistische Partei Österreichs von 1918—1933*, Bibliographische Bemerkungen, A. Hain, Meisena. Glan 1978. (Marburger Abhandlungen zur politischen Wissenschaft, Bd. 11), 47, 53, 56, 59, 60, 62, 78, 79.

12) Обојица су били радници, дошли су из социјалдемократије са разумевањем за рад са масама, као војници имали су искуство из свјетског рата и били су увијек више »практичари« него »теоретичари«. То може да се види из њихових говора и у E. Zucker-Schilling, *Er diente österreichischen Arbeiterbewegung 1934—1945*, Europa-Verlag, Wien 1970, *lenig*, Globus Verlag, Wien 1971.

13) О процесу социјалистима многобројни чланци у илегалним листовима »Rote Fahne«, »Arbeiter Zeitung«, као и илегална брошура: O. Leichter, *Revolutionäre Sozialisten vor Gericht. Bericht über den Sozialistenprozess vor dem Wiener Schwurgericht im März 1936*. (DÖW.) На овом процесу, који је изазвао велику пажњу у Аустрији и иностранству и потакао међународне акције солидарности, били су, међу осталим, оптужени: dr B. Kreisky, F. Jonas, O. Probst, A. Proksch, Marie Emhart, који су послје 1945. заузимали значајне функције у политичком животу.

14) Види о томе и записник судске расправе, копије у DÖW, као и Inez Kukul, *Der Sozialistenprozess 1936*, Phil. Diss. Wien 1968.

уређења. Он се изјашњавао за неопходно јединство комуниста и социјалиста.

Фирриберг и Хонер су после процеса одведени у логор Велерсдорф, али им је 20. октобра 1936. пошло за руком да одатле побегну. Бијег је био добро организован и они су са фалсификованим пасошима стигли у Чехословачку. У Прагу се већ налазио дио ЦК КПА (у Брну је био дио руководства социјалиста); новине, леци и други материјали различитим су путевима преко границе уношени у Аустрију.¹⁵⁾ Ф. Хонер је био, углавном, активан тако што је помагао у илегалном синдикалном раду. У мају 1937, Ф. Хонер је добио задатак од ЦК КПА да аустријске антифашистичке јединице у Шпанији уједини у посебну аустријску формацију.¹⁶⁾ Батаљон »12. фебруар 1934« обухватао је прву чету »Georg Weissel«, другу чету »Franz Münichreiter«, трећу чету »Koloman Walisch« и четврту чету »Josef Gerl«. Након пораза шпанске републике, Хонер и његова супруга боравили су у Паризу. Тамо су се налазили од новембра 1938. и други чланови ЦК КПА, који су прије дјеловали из Прага. Скоро годину дана, из Париза су одржаване везе са окупираном Аустријом. Слично као раније у Чехословачкој, ту су продуцирани бројни антифашистички списи.¹⁷⁾ Након боравка у Југославији, од октобра 1939. до маја 1940, стигли су Хонер и његова супруга Гретл у Москву. У Москви је било сједиште чланова ЦК КПА који су се налазили у иностранству и који су били у уској вези са Секретаријатом Комунистичке интернационале. Хонер се тамо опет бавио синдикалним питањима, пропагандом путем радија, а после напада Хитлеровог Вермахта на СССР радио је са аустријским ратним заробљеницима. Држао је предавања ратним заробљеницима и водио је политичке курсеве. У такозваним антифа логорима, Аустријанци су били одијељени од Нидемаца и код њих је подстицана аустријска антифашистичка свијест. Овај значајни политички образовни рад помогао је, поред осталог, после 1945, при изградњи демократске и независне Аустрије.¹⁸⁾

Од љета 1944. до априла 1945. Хонер је дјеловао у Штабу 1. Аустријског ослободилачког батаљона у Југославији. Његово војно и политичко искуство олакшавало му је испуњавање тешких задатака. Припадници Батаљона цијенили су његово знање и храброст. Преко Задра и Београда стигао је Хонер са двадесет осталих Аустријанаца авионом у Папу, у Угарској. Одатле су на два камиона отпутовали у Беч, гдје су стигли 21. априла.

Ф. Хонер је заједно са Ј. Копленигом и Е. Фишером учествовао 22. априла у преговорима са др К. Ренером о образовању провизорне аустријске владе, који су се водили у једној вили у Wenzgasse у Бечу, у Hitzingu.¹⁹⁾ Франц Хонер је постао државни секретар за

15) О томе постоје многобројни акти аустријске и чехословачке полиције (Копије у DÖW). У Чехословачкој су штампане бројне брошуре, новине и леци — види Herbert Steiner, *Bibliographie zur Geschichte der österreichischen Arbeiterbewegung 1934—1945*, Europa-Verlag, Wien 1970, као и каталог илегалних штампаних списа DÖW, које је израдио Herbert Ehenberger.

16) О томе и један необјављен рукопис F. Honnera, види напомену 8 и Max Stern, *Spaniens Himmel. Die Österreicher in den internationalen*

унутрашње послове и преузео је компликован задатак да изгради нову демократску егзекутиву и функционалан апарат безбједности. Кад је Хонер ступио у Министарство унутрашњих послова, западни дијелови Аустрије били су још окупирани од стране Хитлеровог Вермахта. Хонери су били придодати, као државни подсекретари Оскар Хелмер (СПА) и Раул Бумбала (Rasul Bumbailla) (АНП). Све се морало стварати изнова, хаос је био огроман.

Поред искрених антифашиста који су се тада јавили за службу полицији, било је и лопова и шпекуланата. Хонер се у својој дјелатности није само ослањао на закон, он је покушао да мобилизира јавно мнијење. Изјавио је, 15. маја 1945: »Природно, нама су потребни закони и наредбе, али оно до чега нам је сад прије свега стало, то је иницијатива маса нашег народа.«²⁰⁾

Допринос Ф. Хонера да се 1945. поново успостави јавна сигурност једва да је до сада била признавана. То је у вези са деформацијама које су ускоро наступиле са антикомунистичком хладноратовском пропагандом. Добри односи и повјерење, које су надлежни функционери Црвене армије имали у Хонера, олакшали су, такође, поновну изградњу демократских институција у Аустрији, па и припреме и спровођење избора у новембру 1945.

Приликом ових избора, Хонер је у изборном округу 9 (четврт испод Вечке пуме) извојевао мандат за КПА. Четрнаест година остао је Хонер посланик аустријског парламента.

Након избора 1945. он је иступио као државни секретар из владе. Постао је руководилац КПА у Доњој Аустрији и члан Политбироа Централног комитета КПА. У парламенту појављивао се Хонер, прије свега, као говорник у дебатама о социјално-политичким питањима. Као говорник КПА о унутрашњо-политичким проблемима наступао

Brigaden, Schönbrunn-Verlag, Wien 1966, о томе и »Weg und Ziel«, Јули 1938. Акције »Батаљона 12. фебруар« приказао је Ludwig Renn у »Шпанском рату« (*Der spanische Krieg*); E. E. Kisch, *Die 3 Kühe*, Amalien-Verlag, 1938.

- 17) Париз је био до септембра 1939. центар аустријске политичке емиграције. О томе Ernst Schwager, *Die österreichische Emigration in Frankreich 1938—1940*, Wien 1972, непубликовани рад који ће бити проширен за дисертацију. — *Potokoll des intern. Symposions zur Erforschung des österreichischen Exils von 1934—1945*, hrsg. vom DÖW und Dokumentationsstelle für neuere österreichische Literatur, Österreichischer Bundesverlag, Wien 1977, нарочито реферати: M. Strena, 38; E. Schwagera, 49; T. Spiegela, 52; даље: *Österreicher im Exil 1934—45*, Kammer f. Arb. u. Angest. O. Ö. Linz (без ознаке године).
- 18) Karl Vogelmann, *Die Propaganda der österreichischen Emigration in der Sowjetunion für einen selbständigen österreichischen Nationalstaat (1938—1945)*, Wien 1973, Phil. Diss.
- 19) F. Honner, *Die Kommunisten in der Provisorischen Regierung*, u: *Aus der Vergangenheit der KPÖ*, Wien Mai 1961, 11—17. Renner је био снажно импресиониран Honnerовом личности и изјавио је Ernestu Fischera: »Каквог красног момка ви ту имате! Завидим вам на таквим људима.« (F. Honner, *Staatssekretär*, 39).
- 20) F. Honner, *Staatssekretär*, 40. УП. такође: A. Schärf, *Österreichs Erneuerung 1945—1955*, Wiener Volksbuchhandlung, Wien 1955.

је, такође, више пута одлучно против роварења неонациста.²¹⁾ Два дана пред своју смрт, 8. 2. 1964, одржао је јубиларни говор у Леобену, у поводу тридесетогодишњице фебруарских борби.²²⁾ Говор је завршио констатацијом која је била садржај његовог борбеног живота: »Најбоље ћемо испунити завјештање фебруарских борби ако неуморно дјелујемо и боримо се за јединство радништва, за слогу и окупљање свих антифашиста и демократа наше земље«.

(Превео с њемачког др Џевад Јузбашић)

21) Види *Stenographische Protokolle des österreichischen Nationalrates 1945—1959*.

22) F. Honner, *Staatssekretär*, 54.